

Załącznik nr 2

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko:

Anna Jamrozek-Sowa

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

- **1990, kurs nauki języka polskiego jako obcego** zorganizowany przez Instytut Badań Polonijnych, Uniwersytet Jagielloński.

- **1992, magister filologii polskiej**, na podstawie rozprawy: *Kuśniewiczowskie kresy*, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński, promotor: prof. dr hab. Jan Błoński, recenzent: prof. dr hab. Włodzimierz Maciąg.

Równocześnie w tej samej jednostce studiowałam **specjalność teatrologiczną**, którą zakończyłam uzyskaniem absolutorium w 1992 roku.

- **2002, doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa**, na podstawie rozprawy: *Twórczość prozatorska Zofii Romanowiczowej*, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Rzeszowski, promotor: prof. dr hab. Zbigniew Andres, recenzenci: prof. dr hab. Jacek Petelenz-Łukasiewicz (Uniwersytet Wrocławski), prof. dr hab. Stanisław Uliasz (Uniwersytet Rzeszowski).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych:

- **01.10.1993 – 30.02.2003**, asystent, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie (od 01.09.2001 r. Uniwersytet Rzeszowski), Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej, Zakład Literatury Polskiej XX Wieku.

- **01.03.2003 – 31.05.2015**, adiunkt, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej, Zakład Literatury Polskiej XX Wieku.

- **Od 01.06.2015** – starszy wykładowca, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej (od maja 2018 Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa), Zakład Literatury Polskiej XX i XXI Wieku.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/ artystycznego,

Monografia autorska: *Maski historii, strzępy współczesności. Studium o biografii i twórczości Władysława Lecha Terleckiego*

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy),

Anna Jamrozek-Sowa, *Maski historii, strzępy współczesności. Studium o biografii i twórczości Władysława Lecha Terleckiego*, Rzeszów 2018, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, ss. 542; ISBN 978-83-7996-575-5; recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Jacek Petelenz-Łukasiewicz

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Najważniejszym obszarem badawczym, którym się zajmuję, jest dwudziestowieczna i najnowsza literatura polska, zwłaszcza proza. Odwołuję się do takich typów postępowania analitycznego, które pozwalają na badanie związków literatury z doświadczeniami społecznymi i historycznymi, a także uwzględnienie kontekstów politycznych i psychologicznych. Ważnym obszarem moich badań jest biografistyka i dokumentacja literacka.

Praca wskazana jako osiągnięcie habilitacyjne jest studium monograficznym poświęconym biografii oraz twórczości Władysława Lecha Terleckiego (1933–1999). Pisarz ten szczególne uznanie zyskał jako autor książek podejmujących tematykę historyczną, w których eksplorował relacje Polaków z Rosją (począwszy od końca XVIII do drugiej dekady wieku XX), jednak duża część jego publikacji to utwory, których akcja rozgrywa się w rzeczywistości mu współczesnej. Pisał powieści, opowiadania, wiersze (pod pseudonimem), dramaty, scenariusze radiowe, filmowe i telewizyjne, dokonywał teatralnych i filmowych adaptacji swojej prozy. Jego twórczość miała ścisły związek z realiami, doświadczeniami i atmosferą PRL-u oraz latami 90. XX wieku, czyli czasem powstawania. Terlecki uczestniczył w najważniejszych debatach literackich i historycznych tego okresu. Mimo jego znaczącej pozycji i intensywnej recepcji krytycznoliterackiej oraz naukowej jest to ciągle pisarz „niedoczytany”, a nawet w niektórych obszarach zupełnie nieznany, w drugiej dekadzie XXI wieku wręcz nieobecny w świadomości społecznej. W związku z tym celem mojego naukowego przedsięwzięcia była próba stworzenia całościowej monografii życia i twórczości Władysława Lecha Terleckiego, w tym uporządkowanie wiedzy o recepcji, skatalogowanie

możliwie wszystkich przejawów aktywności pisarskiej, a także interpretacja jego najważniejszych utworów.

Kompozycja pracy wskazanej jako osiągnięcie habilitacyjne jest trójdzielna.

I.

Część I, zatytułowana *Terlecki i jego epoka*, składa się z siedmiu rozdziałów. W tej partii książki skupiłam się przede wszystkim na odtworzeniu pełnej literackiej biografii pisarza, opisie jego aktywności zawodowej i związkowej, przywołaniu tych faktów z życia publicznego i prywatnego, które nie zostały do tej pory zauważone bądź dostatecznie szeroko opisane. Ponieważ pisarz nie pozostawił dzienników ani pamiętników, nie zachowały się także listy, których był adresatem – ustalając fakty, konieczną wiedzę uzyskiwałam w trakcie kwerend archiwalnych oraz z zapisów i relacji ustnych świadków jego życia.

W rozdziale pierwszym (noszącym tytuł *Rodowód i wczesne dzieciństwo*) opisałam układ relacji rodzinnych pisarza. Władysław Terlecki wzrastał w Częstochowie, w środowisku kupieckim, w pierwszym pokoleniu – urzędniczym. Do dziadka pisarza ze strony matki, Józefa Mikke, należały zaopatrujące rolników „składy” i domy handlowe. Rodzina, tak ze strony matki, jak i ojca przyszłego pisarza była rozległa i bogata w indywidualności. Zróżnicowanie osobowościowe jej członków, odmienność temperamentów i ukształtowania kulturowego, różnorodność wykształcenia i podejmowanych zajęć zawodowych, umiejętność wchodzenia w relacje społeczne, wreszcie wysokie aspiracje złożyły się na konglomerat wartości, z których czerpiąc, rozwijał się przyszły pisarz. Terlecki Częstochowę swojego dzieciństwa i młodości postrzegał jako miasto „pograniczne”, w którym ślady rosyjskiego zaboru i hitlerowskiej okupacji były na równi widoczne. Utrzymywał, że z atmosfery domu rodzinnego wyniósł uwrażliwienie na stosunki polsko-rosyjskie, przekonanie o konieczności znalezienia *modus vivendi* między tymi dwoma światami.

W drugim rozdziale, noszącym tytuł *Wojna i powojnie – lata dojrzewania*, przedstawiłam przebieg życia Terleckiego w latach 1939–1951. Jako dziecko był świadkiem wkroczenia niemieckiego wojska i pogromów ludności cywilnej we wrześniu 1939 roku, utworzenia getta i jego likwidacji, zdobycia Częstochowy przez armię radziecką, powojennych gwałtownych i głębokich przemian politycznych, powolnego upadku świetności rodziny Mikke, która w wyniku denominacji i nacjonalizacji przedsiębiorstw prywatnych utraciła cały majątek. Wspomnienia z tego okresu, literacko przetworzone, znalazły odzwierciedlenie w opowiadaniach pisanych w latach 50. i 60 (eksponujących wątek tzw. „brudnej wojny” i późnych skutków wojennej traumy). We wskazanej partii wypowiedzi poruszyłam

nieopisany dotąd, a obecny w dziele Terleckiego wątek Holokaustu. Przedstawiłam również jego wczesną działalność literacką. W omawianym, oraz w kolejnych rozdziałach, różne przejawy jego aktywności wpisywałam w szeroki kontekst polityczny. Pokazywałam, w jaki sposób już od wczesnego dzieciństwa mierzył się z Historią na płaszczyźnie egzystencjalnej własnej biografii.

W rozdziale trzecim, noszącym tytuł „*Pod słońcem Stalina*”. *Demontaż stalinizmu – lata terminowania (1951–1957)*, śledziłam bieg życia Terleckiego, począwszy od rozpoczęcia przez niego studiów polonistycznych, aż do momentu wyjazdu z Wrocławia. W tym czasie uwaga pisarza koncentrowała się przede wszystkim na lekturze materiałów archiwalnych i tekstów fikcjonalnych spoczywających w zbiorach Biblioteki Ossolineum, dotyczących powstania styczniowego. Zdobyta wiedza, sprzeczna z ówczesną oficjalną wykładnią dziejów Polski i Rosji, wpłynęła w zasadniczy sposób na rozumienie przez Terleckiego historii i pisania o niej. Drugim czynnikiem, który w wymienianym okresie odegrał ważną rolę w kształtowaniu osobowości przyszłego pisarza, była praca w młodym zespole redakcyjnym „Wrocławskiego Tygodnika Katolickiego”, pisma powstałego z inicjatywy Bolesława Piaseckiego. Terlecki publikował na łamach „WTK” swoje pierwsze opowiadania, reportaże, wiersze oraz ilustracje. W 1955 roku wraz z częścią redaktorów został karnie przeniesiony do Warszawy. Rok później nakładem Wydawnictwa PAX ukazała się jego debiutancka książka *Kocie łby*, zbierająca reportaże z Ziem Zachodnich.

Rozdział czwarty nosi tytuł *Mała stabilizacja – poszukiwania (1958–1965)*. Okres popaździernikowej stagnacji politycznej i „małej stabilizacji” w życiu indywidualnym Terleckiego był czasem rozkwitu talentu literackiego, intensywnej pracy nad krótkimi formami prozatorskimi i pierwszą powieścią z czasów powstania styczniowego pt. *Spisek*. Od 1958 roku do roku 1966 głównym miejscem pracy Terleckiego była redakcja pokoleniowego pisma „Współczesność”. Jako redaktor podróżował po Polsce, bywał za granicą. Stawiał pierwsze kroki w strukturach ZLP i Pen-Clubu.

W rozdziale piątym pt. *Nadzieje i demony – prywatna stabilizacja (1966-1979)*, skupiłam się m.in. na opisie literackich dokonań Terleckiego po opublikowaniu w 1966 roku *Spisku* – książki rozpoczynającej cykl „powstańczy”, uważanej za pierwszą powieść historyczną pokolenia „Współczesności”. *Spisek* uczynił Terleckiego pisarzem znanym. Co dwa lata ukazywała się kolejna jego książka, z których wiele stawało się literackimi wydarzeniami, np. *Gwiazda Piołun* (1968), *Dwie głowy ptaka* (1972), *Czarny romans* (1974), *Odpocznij po biegu* (1975), *Lament* (1984), *Drabina Jakubowa albo Podróż* (1988), *Wyspa kata* (1999). Niemal wszystkie miały kilka wznowień, były przekładane na języki obce.

Traktowano je zwykle jako utwory z kluczem, a Terleckiego kategoryzowano jako literata piszącego o przeszłości i używającego historii jako maski pozwalającej w bezpieczny sposób komentować wydarzenia aktualne. W omawianym okresie, od 1966 roku do roku 1980 podstawowym miejscem pracy pisarza było Polskie Radio. Uznając, że twórczość radiowa zajmuje ważne miejsce w dorobku Terleckiego, a nie została ona dotychczas wystarczająco szeroko opisana, przedstawiłam przebieg pracy Terleckiego w Polskim Radiu oraz teksty pisane przez niego na potrzeby radia. W omawianym rozdziale poruszyłam także temat tajnej współpracy Terleckiego z Radiem Wolna Europa (od 1976 roku) oraz jego zaangażowanie w pracę na rzecz środowiska literatów, m.in. w ZLP.

W rozdziale szóstym, zatytułowanym *W wirze przemian – żadnych nadziei. Lata 80. I 90.* opisywałam działalność artystyczną i publiczną Terleckiego w okresie „wybuchu Solidarności”, stanu wojennego, później – schyłku PRL-u oraz transformacji ustrojowej i zmian politycznych, społecznych, kulturowych i mentalnych przypadających na ostatnią dekadę XX wieku. W ostatnim rozdziale (pt. *Życie pośmiertne*) omówiłam reakcję prasy i ludzi sztuki na śmierć Władysława Terleckiego. Sygnalizowałam postępujący proces zanikania pamięci o pisarzu (zjawisko to wiązałam m.in. z brakiem zainteresowania przekazem literackim okresu PRL-u) oraz próby przywrócenia jego dzieła współczesnym odbiorcom kultury.

II.

W części drugiej, noszącej tytuł *Z zagadnień twórczości*, zaprezentowałam i zinterpretowałam literacki dorobek Władysława Lecha Terleckiego. Wychodząc z założenia, że dzieło pisarza stanowi całość spójną myślowo, z równą uwagą potraktowałam utwory o temacie historycznym, jak i teksty o temacie współczesnym, słabiej obecne w świadomości czytelniczej. Uznałam, że właśnie złożoność, ciężenie ku różnorodności jest immanentną cechą twórczości Terleckiego. Przedmiotem literaturoznawczej refleksji w dwudziestu pięciu rozdziałach tej części pracy uczyniłam kolejno: opowiadania rozproszone z wczesnego etapu twórczości, wszystkie książki prozatorskie (debiutancki tom reportaży, sześć zbiorów opowiadań i siedemnaście powieści) oraz wybrane dramaty, scenariusze telewizyjne i filmowe. Zachowałam porządek chronologiczny pierwszych wydań omawianych dzieł. Gdy wymagał tego tok wywodu, przywoływałam teksty fikcjonalne dotychczas niepublikowane (powieści, powieści filmowe, scenariusze, słuchowiska) spoczywające w zbiorach Archiwum Władysława Terleckiego, w Ossolineum. Uznałam, że dzieła niedrukowane dotąd, także te niedokończone, a zgodnie z wolą pisarza zachowane, są świadectwem określonego etapu w procesie twórczym, dokumentują porządek i kierunek myślenia artysty i jako takie nie powinny zostać zapomniane. Rozważania na temat poszczególnych utworów poprzedziłam rozdziałem, w którym

scharakteryzowałam formalną stronę twórczości Terleckiego. W każdym z analitycznych rozdziałów zachowałam ten sam porządek wypowiedzi. Podawałam miejsce i datę wydania utworu, opisywałam okoliczności jego powstania, interpretowałam najistotniejszy moim zdaniem przekaz dzieła, omawiałam recepcję (uwzględniłam recenzje wydawnicze, które nigdy dotąd nie były wykorzystywane w opracowaniach twórczości Terleckiego.). W przypadku kilku tekstów prozatorskich, adaptowanych przez Terleckiego na scenę czy też wykorzystywanych przez niego do tworzonych dramatów, podawałam informacje na temat ich realizacji teatralnych.

Celem rozważań zawartych w omawianej części pracy było przede wszystkim opisanie sposobu, w jaki Terlecki odbierał i interpretował oraz opisywał rzeczywistość polityczną, społeczną i obyczajową czasu, w którym żył oraz czasu, w którym umieszczał akcję swoich książek. Pisarz był przekonany, że postrzeganie terażniejszości warunkuje określony typ rozumienia i przedstawiania przeszłości. Posiadał rzadką umiejętność spojrzenia z różnych perspektyw na fakty historyczne funkcjonujące w świadomości współczesnej. W pisanych przez siebie tekstach zgłębiał różnorodność psychologicznej motywacji bohaterów oraz dokonywał oglądu aktualnych zdarzeń z wielu możliwych opcji ich percepcji. Zajmował go temat apostazji, wierności i zdrady, winy i kary, moralnych skutków podejmowanych wyborów, mechanizmów inwigilacji, osaczania ofiar, także wykluczania z publicznego dyskursu postaci pełniących istotną rolę społeczną. Interesował się motywacją działań osób przekraczających akceptowane normy społeczne, także mentalnością egzekutorów i terrorystów, w szczególności procesem utraty przez nich indywidualności na rzecz poczucia identyfikacji z grupą. Terlecki badał procesy rozumowania i wnioskowania sędziów śledczych, prokuratorów, tajnych współpracowników policji. Jak deklarował, pragnął zrozumieć inność. Opisywał samotność, poczucie obcości Rosjan przeżywane w kontakcie z polską, rodzimą ludnością zaboru rosyjskiego. W opowiadaniach analizował późne, druzgocące psychikę skutki wojennej przemocy.

W tej części wywodu opisałam także, charakteryzującą Terleckiego jako autora, zdolność do zachowania pamięci wielowątkowej, umiejętność kontynuowania losów postaci literackich w kolejnych utworach, niezależnie czy rzecz dotyczyła bohaterów głównych, czy peryferyjnych. Przyjęłam, że zabieg powracania do wątków eksplorowanych już w poprzednich dziełach służył eksponowaniu wielowymiarowości ludzkiej osobowości, wielowątkowości i złożoności prezentowanej sytuacji. Gdy w oficjalnej narracji państwowej PRL-u dążono do ustalania jednej, obowiązującej wykładni dziejów, Terlecki czynił coś zgoła odmiennego. Mnożył opinie, był nieustępliwy w zadawaniu pytań o sens zdarzeń XIX i XX wieku. Podważał

stereotypy i mity dominujące w polskim myśleniu o własnych dziejach, o wzajemnej zależności Polski i Rosji. Jego książki są świadectwem kształtowania projektu cywilizacyjnego, w którym pozycjonowanie się wobec Rosji winno być wynikiem trzeźwego osądu sytuacji, znajomości historii tej części świata i mechanizmów dziejowych, respektowania siły imperium rosyjskiego, wreszcie akceptowania inności. Wskazując na tendencję Terleckiego do eksponowania wątku konfrontacji w relacjach międzyludzkich, przyjął, że owo ustawianie bohatera w konflikcie służy nie tyle ekspozycji wątku przemocy, co pokazaniu wielowątkowości i bogactwa relacji. Analizując kreacje bohaterów wzorowanych na postaciach historycznych, zwracałam uwagę na regularnie powtarzany przez Terleckiego zabieg konstruowania fikcyjnych, lecz prawdopodobnych wersji wydarzeń w tych kluczowych momentach życia bohaterów, które nie zostały udokumentowane lub szeroko opisane. W przypadku, gdy autor nie precyzował, na jakich autentycznych postaciach wzorował swoich bohaterów, starałam się ustalić ich tożsamość, wychodząc z założenia, że poznanie pseudonimowanych postaci poszerzy pole refleksji i pozwoli na odkrycie dodatkowych, uwzględnianych przez twórcę, sensów przekazu.

III.

Rozprawę zamyka bibliografia podmiotowa i przedmiotowa – obszerna, stustronicowa, zawierająca wydzielone działy, dokumentująca aktywność literacką, radiową, teatralną, filmową i publicystyczną Władysława Lecha Terleckiego. Zebrałam w niej wszelkie informacje na temat twórczej działalności pisarza oraz recepcji jego dorobku.

W książce zamieściłam również niepublikowane zdjęcia pisarza pochodzące z prywatnych zbiorów rodziny Mikke i Terleckich.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

Tym, co łączy moje publikacje myślowo i co uznaję za swoiste dla prowadzonych przeze mnie badań, jest dążenie do interpretacji zapisanego w literaturze (i szerzej – w kulturze) XX i XXI wieku doświadczenia uwikłania człowieka w szeroko rozumiany kontekst uwarunkowań politycznych, historycznych, społecznych i psychologicznych. Stosowana przeze mnie metoda analizy porównawczej, konfrontacyjnej, oglądu sytuacji i postaci z wielu możliwych punktów widzenia służy wydobyciu oraz prezentacji różnorodności i złożoności obrazu świata. Moje zainteresowania, ciężące ku dokumentacji literackiej i biografistyce wynikają z dążenia do potwierdzenia intuicji badawczych w materiale faktograficznym. Są też dowodem pasji upamiętniania, troski o zachowanie wspomnień o osobach i zdarzeniach w obliczu nieuchronności procesu umierania świadków i zmiany kontekstu kulturowego.

Moje osiągnięcia naukowo-badawcze obejmują cztery cykle publikacji:

- literatura a historia,
- literatura emigracyjna i migracyjna,
- teatr,
- publikacje glottodydaktyczne.

W części publikacji przenikają się wymienione obszary badań.

I. Ważnym nurtem moich zainteresowań naukowych jest namysł nad twórczością literacką podejmującą temat obrachunków człowieka z historią XX i XXI wieku, pojmowaną jako uniwersum idei oraz przestrzeń ludzkich przeżyć, myśli i działań. Do tego kręgu badań zaliczam teksty poświęcone analizie literackich prezentacji zagadnienia traumy, zależności, problemu pogranicza jako przestrzeni agonu i wspólnoty, relacji miejsca i podmiotowości.

W artykule *Człowiek i historia. O serii wydawniczej „Inna Europa, inna literatura”* (2011) analizowałam realizowany przez Wydawnictwo Czarne program edycji i popularyzacji w Polsce literatury powstającej w krajach byłego obozu socjalistycznego. Wskazywałam na doświadczenia zniewolenia, traumy, poszukiwania ocalenia i wolności, jako elementy wspólne dla literackich wypowiedzi prezentowanych artystów. W celu sprecyzowania oczekiwań polskiego odbiorcy wobec tak sprofilowanej „serii tematycznej”, przywoływałam opinie recenzentów, uznając je za wyraz ówczesnej świadomości społecznej. W tekście pt. *Duma i cierpienie. O odczuwaniu świata przez młodocianego więźnia (na podstawie „Zapachu więzienia” Ádáma Bodora i Zsófi Balla)* (2014) analizowałam zapis wywiadu radiowego udzielonego dziennikarce Zsófi Balla przez prozaika Ádáma Bodora, interpretując na jego podstawie sferę afektów człowieka jako istoty indywidualnej i społecznej. Interesował mnie kontekst geopolityczny determinujący ludzki los. O zapisanym w literaturze doznaniu codzienności PRL-u jako zniewalającej i miażdżącej indywidualność człowieka, a także o wyzwolicielskiej roli kreacji artystycznej, pisałam w szkicu zatytułowanym *Duch wielkiej literatury. O twórczości Antoniego Libery* (2014).

Do wskazanego powyżej kręgu badawczego zaliczam teksty poświęcone opisowi działania i kulturowego znaczenia pism o profilu artystyczno-społecznym. W tekście zatytułowanym *„Neimar” znaczy budowniczy mostów. „Krasnogruda” i jej projekt kulturowy* (2012) zgłębiałam znaczenie praktyk podejmowanych na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim i roli środowiska „Krasnogrudy” w kształtowaniu regionalnej polifonii pamięci. Za istotną dla formowania się pisma i jego ewolucji uznałam przynależność redaktora

naczelnego, Krzysztofa Czyżewskiego, do Stowarzyszenia Teatralnego „Gardzienice”, udział w organizowanych przez ten teatr pieszych „Wyprawach” wzdłuż wschodniej granicy Polski. W przygotowanym przeze mnie haśle encyklopedycznym miesięcznika „Znak” (2010) wskazywałam na wagę tego periodyku w procesie budzenia niezależności myślenia, kształtowania obywatelskiej odpowiedzialności, intelektualnego formowania kręgów opozycyjnych w PRL-u.

Świadectwem uwewnętrznienia doświadczenia społecznego i historycznego, uwrażliwienia na wspólnotowy kontekst zdarzenia, jakim była śmierć Jana Pawła II, jest tekst *O „Wędrownce do miejsc świętych”*, napisany w kwietniu 2005 roku, a wygłoszony podczas sympozjum zorganizowanego przez rzeszowskich polonistów w maju tego samego roku. W medytacyjnym tekście Andrzeja Jawienia/Karola Wojtyły odnajdywałam poetycko przetworzone tropy teologiczne, biblijną symbolikę. Najistotniejszym było dla mnie spojrzenie na fizyczną konkretność miejsc z perspektywy ich symbolicznego, religijnego znaczenia.

Zainteresowanie relacją człowieka z miejscem uczyniłam tematem także innych szkiców. Do wskazanego korpusu tekstów zaliczam artykuł pt. *Patron. Nadanie imienia Juliana Przybosa Szkole Podstawowej nr 12 w Rzeszowie* (2017). Opisałam w nim proces krystalizacji i realizacji pomysłu uczynienia wybitnego awangardowego poety, biograficznie związanego z Rzeszowszczyzną, patronem szkoły. Widziałam w tym dowód na osadzenie się poety w świadomości zbiorowej regionu. W ceremonii, która odbyła się w 1972 roku, dostrzegałam działanie ukierunkowane na podtrzymanie autorytetu władzy, aksjologicznego *status quo*. W szkicu *Męski świat, męskie opowieści. Proza Jerzego Janusza Fafary* (2010), sumując literackie dokonania prozaika, radiowca biograficznie związanego z Rzeszowem, akcentuję przyświecający jego artystycznym działaniom zamiar kształtowania lokalnego mitu „Resovia felix”. O Galicji, jej stereotypie i realności traktują kolejne dwa artykuły. W pierwszym, zatytułowanym *„Pajęczyny taft, popioły jedwabów”*. *Ubiór i ciało w poezji Janusza Szubera* (2008) mierzyłam się z tematem lokowania człowieka w porządku kulturowym poprzez informacje o jego ubiorze i prezentację jego cielesności. Opisywałam odbywane przez Szubera mentalne podróże w czasie do *la belle époque* i rolę, jaką pełni w nich przywoływanie obcych nam już terminów z dziedziny dziewiętnastowiecznej sztuki krawieckiej. W drugim, o tytule *Galicyskie „itinerarium”*. *O imaginacyjnej podróży Martina Pollacka* (2009) interpretowałam sposób oraz cel odbywania przez austriackiego pisarza podróży lekturowej po Galicji i Lodomerii. Pollack wychowany w arkadyjskim micie habsburskim, zderzał potoczne wyobrażenie kulturowe z okrutną realnością fizycznych miejsc upamiętnionych w zapisach z epoki. W miejscach peryferyjnych względem Wiednia,

poznanych dzięki lekturze cudzych tekstów, dostrzegł zarzewie konfliktu, który unicestwił tak monarchię Habsburgów, jak i podawaną przez nią do wierzenia wizję świata.

II. Wyraźnie wydzieloną grupę prac istotnych dla moich dociekań literaturoznawczych stanowią artykuły podejmujące temat wychodźstwa, emigracji i migracji – jednego z kluczowych aspektów doświadczenia ludzkiego w dobie masowych przemieszczeń. Moją uwagę koncentruję przede wszystkim na tekstach pisanych bądź przez polskich emigrantów pojałtańskich, bądź opowiadających o nich z perspektywy dwóch pierwszych dekad XXI wieku. W artykułach podejmujących temat emigracji interesuje mnie w szczególności doświadczenie przez bohaterów konsekwencji konfrontacji kodów kulturowych, świadomości kolektywnej krajów urodzenia i osiedlenia. Uwzględniając indywidualny charakter przebiegu życia emigrantów, skupiam się na obserwacji i opisie możliwych wariantów adaptacji, typów relacji nawiązywanych z nowym otoczeniem, dynamice ich rozwoju, zmianie, jakiej jednostka podlega w trakcie pobytu w obcym mu początkowo otoczeniu oraz narastającego poczucia obcości względem osób i miejsc istotnych w przedemigracyjnym okresie życia. Zwracam uwagę na funkcjonowanie pamięci prywatnej „ludzi przemieszczonych”, na aspekty przestrzenne, emocjonalne obecne w narracjach emigracyjnych. Interesuje mnie kształt dyskursu emigracyjnego dotyczącego sensu opuszczenia kraju i zamieszkania na „obczyźnie”. Swoją uwagę kieruję przede wszystkim na tych spośród polskich uchodźców drugowojennych i powojennych, którzy w warunkach politycznego podziału świata, mieszkając poza granicami ojczyzny realnej, pracowali na rzecz ojczyzny wyobrażonej, dążyli do utrzymania relacji z krajem urodzenia. U początków zainteresowania tym tematem stoi datowane na lata dziewięćdziesiąte spotkanie z twórczością Bolesława Taborskiego, osiadłego w Wielkiej Brytanii teatrologa, tłumacza, poety współtworzącego londyńską grupę „Kontynenty”, aktywnego uczestnika polskiego życia teatralnego.

Zwrócenie zainteresowań ku zjawisku migracyjności zadecydowało o wyborze tematu dysertacji doktorskiej, który brzmiał *Twórczość prozatorska Zofii Romanowiczowej*. Wydana w 2008 roku książka *Życie powtórzone. Twórczość prozatorska Zofii Romanowiczowej*, stanowi rozszerzoną wersję dysertacji (dołączyłam do niej obszerny szkic biograficzny oraz materiały ikonograficzne przekazane przez pisarkę i jej rodzinę). Jest to pierwsze studium interpretacyjne wszystkich utworów prozatorskich pisarki (od 1946 aż do śmierci w 2010 roku) żyjącej i pracującej we Francji, wybitnej postaci polskiej emigracji powojennej, animatorki życia artystycznego w Paryżu. Zofia Górską (po mężu Romanowiczową) jako dziewiętnastolatka, za działalność w podziemiu została aresztowana w Radomiu w 1941 roku.

Torturowana, po rocznym pobycie w areszcie i więzieniach, skazana przez sąd wojenny na karę śmierci, zdołała ocaleć – przetrwała trzyipółletni pobyt w obozach koncentracyjnych. Po zakończeniu II wojny nie powróciła do kraju.

Tezą wyjściową mojej rozprawy było przekonanie, że twórczość Romanowiczowej odzwierciedla typowe problemy pokolenia emigrantów doświadczonych traumą przeżyć wojennych. Romanowiczowa była pisarką na tyle oryginalną, bogato uposażoną duchowo, kulturowo i intelektualnie, uważnie śledzącą przemiany literatury światowej, że zdołała zająć własne, ważne miejsce wśród twórców XX i XXI wieku. Kontekstowość jej prozy, tzn. równoczesne odnoszenie się do rodzimej kultury polskiej oraz Francji – kraju osiedlenia, wzbogaca i nadaje charakterystyczny rys jej pisarstwu. Głównym przedmiotem swoich rozważań uczyniłam samotność i wyobcowanie bohaterów jej prozy, powodowane tak przez wojenną traumę i emigracyjne wykorzenienie, jak i KZ-syndrom oraz tzw. „zespół przeżycia” (*survivor syndrom*). Traktowałam Romanowiczową jako świadka i wnikliwego interpretatora historii XX wieku. Wyodrębniłam problemy podstawowe dla jej przekazu, będące też zagadnieniami ważnymi w dwudziestowiecznej kulturze (totalitaryzm, zimnowojenny podział świata, emigracja, stosunek do tradycji, cielesny aspekt egzystencji). Wskazałam na istotny dla tej prozy sposób konstruowania narracji – służebność paktu autobiograficznego względem kompozycji powieści, utworów ostentacyjnie fikcyjnych. Moim celem było wpisanie przedmiotu badań w konteksty polskiej i światowej literatury, historii, filozofii, psychologii, co prowadzić miało do odkrycia wielopłaszczyznowości, złożoności i rangi artystycznego przekazu pisarki, zaznaczenia indywidualnego charakteru kreowanej przez nią wizji świata. Swój wywód wyprowadzałam z założenia, że prozą Romanowiczowej rządzi zasada powtarzalności tematów, motywów. Powracają frazy, sformułowania, typy postaci, modele relacji międzyludzkich. Kolejno powstające powieści stanowią ciąg wariacji drugowojennego tematu. Uznałam, że ów zabieg perseweracji jest sygnałem zaistnienia sytuacji autobiograficznej. Wywód zamknęłam w pięciu rozdziałach uporządkowanych wedle zasady częstotliwości ekspozycji tematów w tekstach (*Obrazy wojny, Emigracja jako wyzwanie, Bohaterowie w poszukiwaniu tożsamości, Ciało i egzystencja, Rzeczywistość oniryczna*). Poszczególne zagadnienia starałam się rozpatrywać w porządku chronologicznym, od momentu pojawienia się, po ostatnie ich realizacje. Poetyka opowiadań i powieści została sfunkcjonalizowana, analizy narracji i konstrukcji postaci podporządkowałam interpretacji wskazanych problemów. W trosce o klarowność wyводу, poza obszarem mojej refleksji pozostawiłam, sygnalizując jej istnienie, poezję okolicznościową pisaną przez Zofię Górską w obozach koncentracyjnych w Ravensbrück i Neu Rohlau oraz działalność translatorską

i publicystyczną pisarki. Zamykający pracę szkic biograficzny sporządziłam na podstawie dokumentów archiwalnych dotyczących przodków pisarki, cennych materiałów przekazanych przez jej bratanka – Jacka Górskiego, rozmów z członkami rodziny, wypowiedzi samej autorki, udzielanych przez nią wywiadów, ustnych i pisanych wspomnień świadków jej życia oraz innych opracowań.

Do książki dołączyłam bibliografię podmiotową i przedmiotową twórczości Zofii Romanowiczowej.

Swego rodzaju dopełnieniem i zarazem kontynuacją rozważań zawartych w przedstawionej pracy są artykuły, w których szczegółowo rozwijam wybrane aspekty literatury pisanej przez Romanowiczową. W artykule *Trybulacje pisarki eksperymentującej. O ostatniej powieści Zofii Romanowiczowej* (2003) wskazuję na narastanie wraz z upływem lat tendencji do uniwersalizacji osobistego doświadczenia wojennej traumy. Problematyzuję też ironię jako kategorię ogarniającą całość literackiej wypowiedzi Romanowiczowej. W szkicu „*Wszystkie ziemie są ojczyście...*”. *Wątek emigracyjny w prozie Zofii Romanowiczowej* (2005) prezentuję wybieraną przez pisarkę metodę oglądu polskiej społeczności imigrantów z perspektywy rdzennego mieszkańca Francji. Wskazuję też na istotność głosu Romanowiczowej w debacie na temat kształtowania przez imigrantów tożsamości dzieci. Artykuł zatytułowany „*Moi drodzy umarli, moi drodzy żywi...*”. *Wspomnienia Zofii Romanowiczowej* (2010) jest owocem lektury tekstów funeralnych autorki *Baśki i Barbary*. Analizując pisemne formy upamiętniania ludzi ubywających z grona pojałtańskiej polskiej emigracji we Francji, zwracam uwagę na obecny w wypowiedziach pisarki sposób postrzegania żyjących jako „kandydatów na zmarłych”. Przyczyn przyjęcia takiej perspektywy oglądu upatruję w biograficznym doświadczeniu „ocalonej”. Za szczególnie istotny w moim spotkaniu z osobą i dziełem Romanowiczowej uznaję artykuł poświęcony prezentacji kulturotwórczej i zarazem politycznej działalności małżeństwa Zofii i Kazimierza Romanowiczów na pograniczu trzech światów: Francji, w której mieszkali przez 64 lata, Polski „emigracyjnej” i Polski „krajowej”, w tym przede wszystkim ich uczestnictwa w programie tajnej dystrybucji książek za żelazną kurtynę („*Mariaż*”. *Inwigilacja Zofii i Kazimierza Romanowiczów w świetle zachowanych dokumentów Służby Bezpieczeństwa* [2017]).

Do cyklu „emigracyjnego” zaliczam także pięć innych artykułów. Impulsem do napisania szkicu pt. „*...i tam, gdzie mnie nie posiało do słońca wyciągam gałęzie*”. *Przyroda w poezji Anny Frajlich* (2005) było zainteresowanie takim sposobem przeżywania sytuacji migracyjnego „przeszczepienia”, w którym podmiot definiuje swoje uczucia poprzez opis relacji ze środowiskiem naturalnym. Za szczególnie godny literaturoznawczej refleksji uznałam

zabieg konfrontowania przez nowojorską (więc „miejską”) poetkę, „marcową” emigrantkę, oczywistości następowania procesów biologicznych i nieprzewidywalności historii tworzonej przez człowieka. Rozważania nad książką prozatorską Evy Hoffman, przez badaczy problemu uznana za exemplum modelowego zachowania imigranta przeszczepiającego się w obcość i tę obcość w dostępnym mu stopniu uwewnętrzniającego, zawarłam w artykule *Różnica. Młoda Polka patrzy na młodą Amerykę (na podstawie „Zagubionego w przekładzie” Evy Hoffman)*(2014). Analizując wspomnienia autorki, kładłam akcent na opis przebiegu procesu konstruowania nowej tożsamości poprzez osadzanie się w „sieci znaczeń” nieznanego jej do tej pory języka. W szkicu pt. *Dramaturgia Beaty Obertyńskiej* (2005) analizowałam dwa teksty, które emigrantka – poetka, przedwojenna dyplomowana aktorka lwowskich teatrów miejskich, napisała z myślą o konkretnych realizacjach scenicznych. Skupiłam się na analizie struktury i znaczeń dramatu eksperymentalnego *Ta Sama* oraz dramatu poetyckiego *Anioł w piekle*. Zamieściłam informacje na temat wystawienia sztuk i adaptacji scenicznych poezji Obertyńskiej w kraju i na emigracji.

Osobne miejsce w korpusie tekstów o tematyce emigracyjnej zajmują dwa artykuły traktujące o utworach niefikcyjnych, których bohaterami są Polacy przybyli na kontynent południowoamerykański w trakcie lub po II wojnie światowej (*Być u siebie w Polsce i w Ameryce Południowej. O bohaterach opowieści Aleksandry Pluty* (2017); *Taki Paryż w tropikach. O książce „Droga do Rio. Historie polskich emigrantów” Aleksandry Pluty* (2018)). Pisząc wymienione szkice, przyjął, że tym, co decyduje o oryginalności konstruowanej przez Plutę wizji życia emigrantów, jest konsekwentnie realizowany przez autorkę zamiar ukazania Południowej Ameryki (przede wszystkim Brazylii), jako miejsca, w którym latynoamerykańska z ducha otwartość i zdolność do odczuwania radości z powodu samego już faktu istnienia stwarzała klimat do leczenia psychicznych ran uciekinierów z Europy. Dawała też siłę do podjęcia zmagania o przeżycie, później – możliwość realizacji marzeń, spełnienie, tak w wymiarze życia zawodowego, jak i osobistego. Inspiracją dla powstania tych artykułów (na druk oczekuje kolejny, poświęcony twórczości mieszkającego w Rio de Janeiro Tomasza Łychowskiego) był pobyt na Universidade Federal do Paraná w Brazylii oraz w środowiskach polonijnych Araucarii i Cristiny. Materiał, który zebrałam w trakcie odbytej w Kurytybie kwerendy bibliotecznej, w części pozostający w rękopisach, zamierzam wykorzystać w kolejnych publikacjach.

III. Obok dwóch scharakteryzowanych wyżej nurtów badawczych, niewątpliwie najważniejszych, swoje zainteresowania naukowe kieruję także w stronę teatru. Zajmuje mnie

teatr, który otwiera przestrzeń dla ludzkiego doświadczenia i staje się dla niego medium. Interesują mnie praktyki artystyczne, performatywne odbywające się w przestrzeni miasta. Owocem tak mojego wykształcenia teatrologicznego, jak i fascynacji teatrem są cztery publikacje poświęcone Jerzemu Grotowskiemu oraz dokumentujące działalność współczesnych teatrów, czerpiących inspirację z przekazu urodzonych na Rzeszowszczyźnie dwudziestowiecznych reżyserów awangardowych: Tadeusza Kantora, Józefa Szajny i Jerzego Grotowskiego. Pisząc wskazane artykuły, korzystałam z doświadczeń własnych jako organizatora i uczestnika inicjatyw teatralnych. W tekstach: *Nomada. Szkic do biografii Jerzego Grotowskiego* (2009) oraz *Reżyser i jego matka – lata rzeszowskie (przyczynek do biografii Emilii Grotowskiej z d. Kozłowskiej i Jerzego Grotowskiego)*(2013) poszerzam i rewiduję ustalenia na temat przebiegu wczesnych etapów życia Grotowskiego. Akcentuję wagę relacji przyszłego reżysera z matką, jej wpływu na kształtowanie artystycznej wrażliwości i ukierunkowanie zainteresowań naukowych syna. Konstruując sylwetkę matki, wskazuję na jej formację intelektualną jako przedwojennej nauczycielki. Lokując Grotowskiego w przestrzeni konkretnych miejsc jego dzieciństwa i okresu dorastania (Rzeszów, Przemyśl, Nienadówka, Załęże), wydobywając znaczenie wojennego pobytu w Nienadówce, wskazuję, jak to, co lokalne, ulega uniwersalizacji i zyskuje wymiar globalny, staje się podwaliną myślenia o teatrze jako sferze działań ludzkich, wpływa na kształt spektakli oraz przedsięwzięć pozaspektaklowych, takich jak np. Teatr Źródła. Celem szkicu zatytułowanego *Źródła pamięci. Festiwal trzech artystów*(2016) oraz jego poszerzonej wersji pt. *Źródła Pamięci. Festiwal Kantora, Szajny i Grotowskiego /Sources of Memory. Kantor – Szajna – Grotowski Festival* (2017) było udokumentowanie i interpretacja wydarzeniowego aspektu przedsięwzięcia teatralnego, jakim jest organizowany od 2011 roku w Rzeszowie festiwal.

IV. Owocem wyjazdów dydaktycznych w ramach programu Erasmus + oraz zajęć prowadzonych w Centrum Kultury i Języka Polskiego dla Polaków z Zagranicy i Cudzoziemców „Polonus” są publikacje glottodydaktyczne zawierające scenariusze zajęć adresowanych do studentów prezentujących trzy różne poziomy rozwoju kompetencji językowych: *Glottodydaktyka. Scenariusze zajęć: Pory roku*(2015); *Glottodydaktyka. Scenariusze zajęć: Polska grzeczność językowa*(2015), *Glottodydaktyka. Scenariusze zajęć: Czy opakowanie tworzy przedmiot?*(2015) [współautorstwo]. Wraz ze współautorkami przygotowuję publikację kolejnych scenariuszy.

Moją działalność publikacyjną dopełnia praca redakcyjna. Jestem redaktorką i współredaktorką pięciu tomów o charakterze monograficznym: *W stronę źródeł twórczości Jerzego Grotowskiego* (2009); *Źródła pamięci. Grotowski – Kantor – Szajna* (2011, 2013); *Wanda Siemaszkowa i jej teatr* (2015); *Rytuały pamięci. 15 lat Teatru Przedmieście* (2016); *I wojna światowa w literaturze i innych tekstach kultury. Reinterpretacje i dopełnienia* (2016). Książki *Źródła pamięci. Grotowski – Kantor – Szajna* oraz *Rytuały pamięci. 15 lat Teatru Przedmieście* opatrzyłam napisanym przeze mnie wstępem.

Pełne zestawienia moich publikacji oraz wystąpień konferencyjnych, także opis pracy organizacyjnej, administracyjnej, dydaktycznej i popularyzatorskiej znajduje się w załączniku nr 4.

Anna Janiak-Sera